

Dr. sc. Milica Kovačević, asistentica,
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

MALOLETNIČKO PRAVOSUĐE U EVROPI I MALOLETNICI KAO AKTIVNI UČESNICI KRIVIČNOG POSTUPKA

UDK: 343.137 (4)

Pregledni rad

Primljeno: 1. 02. 2014.

Član 6. EKLJP garantuje pravo na pravično suđenje, dok član 12. Konvencije UN o pravima deteta utvrđuje pravo maloletnika na informisanje o stvarima koje ga se neposredno tiču i na izražavanje sopstvenog mišljenja. Tako ova dva međunarodna dokumenta ustanovljavaju pravo maloletnika na participaciju, što je veoma značajno za razvijanje osećanja samopoštovanja kod dece i za uvažavanje ličnog dostojanstva najmlađih. No, psihofizičke osobenosti dece, ograničenost njihovih kapaciteta za artikulisanje sopstvenog mišljenja te nespремnost drugih učesnika krivičnog postupka da uvažavaju maloletnikovu volju mogu bitno uticati na pravo maloletnika na pravično suđenje i participaciju. Cilj rada je stoga da se analizom pomenutih međunarodnih dokumenata i slučajeva iz prakse Evropskog suda za ljudska prava ukaže na probleme koji otežavaju aktivno učestvovanje maloletnih učinilaca krivičnih dela u krivičnom postupku, ali i na načine za prevazilaženje ovih problema. Autor zaključuje da je, između ostalog, nužno edukovanje službenih aktera u sistemu maloletničkog pravosuđa o posebnim potrebama i pravima dece kao subjekata sa pravom na samoopredeljenje.

Ključne reči: *maloletnici, krivični postupak, participacija*

I. UVOD

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950. godina, Rim, skraćeno: EKLJP) garantuje pravo na pravično suđenje. Kada su u pitanju maloletni učinioci krivičnih dela, član 6. EKLJP o pravu na pravično suđenje treba tumačiti u kontekstu koji kreiraju međunarodni dokumenti o pravima deteta, a na prvom mestu Konvencija UN o pravima deteta (1989. godina, Njujork, skraćeno: KPD). Naime, upravo KPD, kao jednu od najznačajnijih novina, ustanovljava pravo maloletnika na participaciju (Kilkelly, 2001: 311, Verheyde, 2006: 58, Jans, 2004: 27), odnosno pravo deteta na izražavanje mišljenja o svim pitanjima koja ga se neposredno tiču, što prirodno obuhvata i pravo deteta da bude blagovremeno i potpuno informisano, i to na prijemljiv način. Zato pravo maloletnika na pravično suđenje u skladu sa članom 6. EKLJP nikako ne treba svoditi samo na obavezu nacionalnog pravosuđa da poštuje procesne formalnosti koje se odnose na odrasla lica. Takvo postupanje zapravo ne bi doprinosilo participaciji, već bi se svodilo na tokenizam shodno kome deca, formalno posmatrano, imaju prava da govore, ali

njihove reči nemaju nikakav značaj (Hart, 1992: 9), i bilo bi od negativnog uticaja na dečje samopoštovanje i samostalnost (Percy-Smith i Thomas, 2010: 361).

Madost, neiskustvo, sugestabilnost i posebne potrebe maloletnih lica (Vaghri et al. 2011: 179) uslovljavaju i specifične probleme koji se javljaju u situacijama kada je maloletnik na optuženičkoj klupi. Usled toga, pojedine garancije koje su osmišljene u korist optuženih i radi garantovanja njihovih prava ponekad ne mogu služiti najboljem interesu maloletnih lica. Tako, na primer, načelo javnosti koje u velikoj meri prožima krivični postupak, obezbeđujući njegovu transparentnost i punu odgovornost službenih aktera, može nanositi štetu integritetu maloletnih lica (Junger-Tas, 2006: 508, Mahoney, 2004: 115). Zato mogu biti potrebna posebna tumačenja čl. 6. EKLJP kada su u pitanju maloletni učinioci krivičnih dela, jer bi se u protivnom načelo pravičnog suđenja moglo preokrenuti u svoju suprotnost.

U izlaganjima koja slede nastojaćemo da analiziramo elemente prava na pravično suđenje u skladu sa čl. 6. EKLJP. Takođe, prikazaćemo pojedine slučajeve iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, pošavši od pretpostavke da upravo precedenti ove značajne institucije najbolje ilustruju pravi smisao i opseg načela pravičnog suđenja za maloletnike na starom kontinentu. U fokusu našeg interesovanja će, dakle, biti pre svega pravo maloletnika da aktivno učestvuje u krivičnom postupku.

II. PRAVO MALOLETNIKA NA PRAVIČNO SUĐENJE

I ČLAN 6. EKLJP

Pravo na pravično suđenje iz čl. 6. EKLJP podrazumeva tri komponente, pri čemu svaka od njih zasebno i sve zajedno omogućavaju pravično, argumentovano i blagovremeno odlučivanje o različitim pravima datog pojedinca (Brems, 2005: 296, Fanego, 2012: 153, Loucaides, 2007: 194). Tako čl. 6. st. 1. EKLJP obezbeđuje pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Član 6., st. 2. EKLJP predviđa da se svako ko je optužen za krivično delo mora smatrati nevinim sve dok se u skladu za zakonskim odredbama ne dokaže njegova krivica. Konačno, čl. 6., st. 3. EKLJP propisuje procesna prava okrivljenih putem čijeg ostvarivanja oni dobijaju mogućnost da aktivno participiraju u postupku u kome se utvrđuje njihova krivica, te odmerava kazna nakon ustanovljavanja odgovornosti. U tom smislu je pre svega ustanovljeno pravo na informisanje o onome za šta se lice tereti i pravo na odbranu.

Prava koja pripadaju okrivljenom shodno čl. 6., st. 1. i 2. EKLJP (transparentno suđenje od strane nepristrasnog i nezavisnog suda i poštovanje pretpostavke o nevinosti), uglavnom se ostvaruju na istovetan način, bilo da su u pitanju maloletnici, bilo punoletnici. No, kada je u pitanju čl. 6., st. 3. EKLJP koji garantuje pravo na aktivno sudelovanje u krivičnom postupku, stvari su bitno drugačije. Naime, zbog specifičnih osobina i potreba te nezrelosti i ograničenih mentalnih kapaciteta, maloletniku može biti znatno otežano aktivno sudelovanje. Osim toga, ne treba gubiti iz vida ni to da službeni akteri mogu zanemariti volju maloletnika,

rukovodeći se time da maloletnik ne razume situaciju u kojoj se zatekao te da će odrasli bolje proceniti šta je u njegovom najboljem interesu.

Stvari se dodatno komplikuju time što pravo maloletnika na pravično suđenje u skladu sa EKLJP treba posmatrati u kontekstu šireg položaja maloletnika na koji dominantno utiču međunarodni dokumenti usvajani od osamdesetih godina prošlog veka i nadalje (Lurie i Tjelflaat, 2012: 42). To znači da se, bez obzira na to što je EKLJP usvojena pre više od pola veka, smisao čl. 6. EKLJP poslednjih decenija bitno izmenio. Bilo kakvo elaboriranje na temu participacije maloletnika isključivo na osnovu teksta EKLJP je jednostavno neizvodljivo, jer je u pitanju tekst koji na jezgrovit način obuhvata celokupnu oblast ljudskih prava i sloboda. Sa druge strane, to ima i svojih prednosti, s obzirom da uopštene i široke jezičke formulacije koje EKLJP koristi upravo omogućavaju da se njegova sadržina tumači pre svega u skladu sa sadržinom KPD (Kilkelly, 2013:313).

III. PRAVO MALOLETNIKA NA PARTICIPACIJU U DRUGIM MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

U aktuelnom trenutku ni najmanje nije sporno to da maloletnik ima pravo da aktivno učestvuje u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, pa tako i u krivičnom postupku. No, to nikako ne treba da nas navede na pogrešan zaključak da pravo maloletnika na pravično suđenje i participaciju ima neku dugotrajniju tradiciju (Elrod i Ryder, 2011: 90, Rosenheim et al. 2002.). Štaviše, trebalo je da prođe više vekova da bi maloletnik uopšte bio prepoznat kao punopravni učesnik sudskih postupaka (Roberson, 2011: 21), a ne kao neko o čijem statusu i najboljem interesu sa punim pravom i širokim diskrecionim ovlašćenjima odlučuju roditelji, sudije ili druga lica (Plat, 1969: 137, Cashmore, 2002.).

Postepeno se budila svest o tome da dete treba da bude posebno zaštićeno, ali najpre samo zato što je ne jako, nezrelo i nesposobno da se samostalno stara o svojim interesima (Cole i Smith, 2007: 549-550). Zaštita deteta je počivala isključivo na zalaganju odraslih, te samim tim i na njihovoj spremnosti i volji da se zaista staraju o najboljem interesu dece. O uvažavanju prava maloletnika na izražavanje sopstvenog mišljenja i na učestvovanje u donošenju odluka od kojih bitno zavisi njegova budućnost, nije bilo ni govora sve do pre nekoliko decenija (Spall et al., 1998., Lansdown, 1995: 5).

Na opisane tendencije veoma ilustrativno ukazuje tekst Deklaracije o pravima deteta iz 1924. godine, koja je usvojena od strane Društva naroda u Ženevi. U ovom dokumentu se govori o pravu dece na životni standard i socijalnu sigurnost, ali ona i dalje nisu prepoznata kao titulari prava. Zapravo, stanje stvari je još bilo takvo da su prava dece zapravo predstavljala samo dužnosti odraslih (Verhellen, 2006: 65, Detrick, 1999: 13). Nema sumnje da je zalaganje za blagostanje i standard maloletnika u to doba predstavljalo značajno dostignuće i da je bilo inspirisano humanim idejama, no još uvek nije bilo ni govora o prepoznavanju maloletnikove samostalnosti, niti o njegovom pravu na samoopredeljenje i

slobodno manifestovanje sopstvene volje. Štaviše, u istom duhu je sačinjena i Deklaracija UN o pravima deteta iz 1959. godine (Stern, 2006.), te ni u njoj još nema reči o detetu kao gospodaru sopstvene sudbine.

Ipak, ne bismo pravilno rezonovali ukoliko bismo zaključili da dokumenti doneti početkom i sredinom 20. veka nisu bitno unapredili položaj deteta (Kaime, 2011: 13-14). Naprotiv, garantovanje posebnih prava i posebno zaštićenog položaja deteta uticalo je na postepeno reformisanje položaja najmlađih. Samo tako osnažena pozicija deteta kasnije je mogla rezultirati i prepoznavanjem deteta kao punopravnog nosioca različitih prerogativa (Mower, 1997: 4), pa tako i prava na učestvovanje u donošenju odluka koje neposredno utiču na život najmlađih.

No, tek usvajanje KPD simbolizuje početak ere u kojoj se dete neće tretirati tek kao biće «u nastajanju». Dete više nije nezreli, nekompetentni i nekompletni budući odrasli čovek koji u svakom smislu zavisi od drugih. U osnovi KPD jeste ideja o detetu kao subjektu, aktivnom učesniku u procesu sopstvenog razvoja, za razliku od deteta-objekta, to jest pasivnog uživaoca brige i zaštite. Pored pitanja razvojnih potreba dece, ističe se i pitanje kompetentnosti deteta, odnosno njegove sposobnosti da sopstvenim doprinosom utiče na sopstveni razvoj (Vranješević, 2006: 472). Zato iz KPD prvi put nedvosmisleno proizlazi da je dete autonomni pravni subjekt sa korpusom pripadajućih prava i sloboda prilagođenih njegovim razvojnim potrebama. Dete uživa i građanska i politička prava, te je, u skladu sa svojim sposobnostima, aktivni činilac života u društvenoj zajednici i samostalno odlučuje o mnogim aspektima sopstvenog života.

U literaturi se često ističe da KPD simbolično predstavljaju tri latinična slova P, kojima počinju nazivi tri ključna pojma na kojima ovaj tekst počiva: provision, protection i participation, odnosno obezbeđivanje adekvatnih uslova (staranje), zaštita i participacija (učešće) (Vučković-Šahović, 2011: 250). Dakle, država je i dalje zaštitnik deteta i njegovih interesa, ali više nije reč o zaštiti na koju maloletnik nema nikakvog uticaja, i koja kao takva predstavlja samo “milosrđe” države. Iako se čini da se načela zaštite i participacije međusobno suprotstavljaju (Stern, 2006: 38), to zapravo nije tako. Naime, adekvatna i potpuna zaštita interesa deteta može da se pruži tek onda ukoliko se prepoznaju prave potrebe dece, a to svakako nije moguće u situaciji u kojoj se zanemaruje maloletnikovo mišljenje. Niko ne može bolje da zna od samog deteta šta je ono što njemu smeta, što ga inhibira i šta mu je potrebno kako bi mu bilo bolje.

No, nije toliko bitno to što je ustanovljeno pravo maloletnika da izrazi svoj stav, već je značajnije to što postoji dužnost nadležnih subjekata da taj stav uzmu u obzir i uvažavaju u odgovarajućoj meri. Implementacija ovog načela skopčana je sa ulaganjem značajnih napora da se maloletnikovo mišljenje pravilno protumači, s obzirom na to da maloletna lica često nisu sposobna da svoje stavove izraze dovoljno artikulirano, iako se razvojni kapaciteti za participaciju naglo razvijaju već na uzrastu od deset godina (Vranješević, 2006: 62). U tom smislu KPD u čl. 12. predviđa da će strane ugovornice obezbediti detetu koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje pravo slobodnog izražavanja stavova o svim

pitanjima koja ga se tiču, s tim što se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta.

Kada je reč o participiranju maloletnika u krivičnom postupku, čl. 40., st. 2. KPD predviđa da su države potpisnice dužne da obezbede da dete koje je optuženo ili osumnjičeno da je prekršilo krivični zakon bude odmah i neposredno obavješteno o optužbama koje mu se stavljaju na teret, te da se bilo samostalno, bilo preko roditelja ili zastupnika, brani, te da ima pravnu ili drugu neophodnu pomoć u pripremanju i iznošenju svoje odbrane. Takođe, dete ne sme biti prisiljeno da prizna krivicu ili da svedoči, a mora mu biti omogućeno i da ispita svedoke suprotne strane, ili da to uradi drugo lice koje zastupa njegove interese.

I drugi međunarodni dokumenti uobličavaju pravo maloletnika na participaciju. O sve većem značaju ovog načela svedoči i to što je Komitet ministara Saveta Evrope usvojio Smernice o pravosuđu po meri deteta (2011. godina), pri čijem je kreiranju najznačajniji input bilo upravo mišljenje dece o tome na koje se načine pravosudni sistem može prilagoditi njihovim potrebama i kapacitetima.

Evropska konvencija o ostvarivanju dečijih prava (1996. godina, Strazbur) posebno pažnju posvećuje načelu poštovanja prava deteta na izražavanje sopstvenog mišljenja. Član 3. definiše pravo maloletnika da bude informisan i da izražava sopstveno mišljenje u zvaničnim postupcima. Predviđeno je da dete koje raspoláže odgovarajućim mentalnim kapacitetima ima pravo da dobije sve relevantne informacije o procedurama, da bude konsultovano, da iznese svoje viđenje stvari te da bude detaljno upućeno u moguće posledice i značaj izraženog mišljenja i odluka koje donosi. Ipak, ova konvencija je pre svega značajna za postupke u kojima se odlučuje o porodičnim i ličnim pitanjima.

IV. AKTIVNO UKLJUČIVANJE MALOLETNIKA U SUDSKI POSTUPAK I PRAKTIČNI PROBLEMI

I pored višestrukog garantovanja prava na participaciju u međunarodnim dokumentima, pri praktičnom ostvarivanju ovog prava može se naići na bitne probleme.

Prvo, maloletnik se još uvek razvija, što znači da su pre svega njegovi verbalni, ali i drugi kapaciteti na nivou koji otežava jasno manifestovanje ličnih stavova. No, i pored toga ne treba gubiti iz vida činjenicu da maloletnici u periodu od 12. do 18. godine postaju u značajnoj meri samostalni, da sagledavaju svoje odnose sa drugim ljudima i porodicom, te da su svesni svoje uloge u društvenom okruženju (Erikson, 1950: 261).

Drugo, objektivni problem predstavljaju realne mogućnosti maloletnika da sagleda značaj i smisao situacije u kojoj se nalazi (Hart, 1992: 5). Može biti problema u pogledu konciznog predstavljanja problematike povodom koje maloletnik treba da se izjasni. Naime, u praksi se neretko dešava da maloletnici zapravo ne razumeju celokupnu koncepciju i smisao krivičnog postupka, što znači da zbog toga neće ni biti u mogućnosti da formiraju mišljenje o situaciji u kojoj su se našli i o onome što ih očekuje. Ovaj problem se podjednako odnosi i na

maloletnike koji su već više puta dolazili u sukob sa zakonom, iako je zapaženo da službeni akteri često pogrešno pretpostavljaju da takvi maloletnici već mnogo toga znaju o krivičnom postupku (Schmidt et al., 2003).

Treće, pošto maloletnik izrazi svoje mišljenje, postavlja se pitanje u kojoj meri to mišljenje treba uzeti u obzir, te prilagoditi odluku istom. Razume se da je vrlo teško naći ravnotežu između slobodnog izražavanja mišljenja i nesputanosti, sa jedne strane, te nužnog disciplinovanja kako bi postupak neometano tekao, sa druge. Teško je pronaći balans između uvažavanja i, izrazimo se tako, "odbacivanja" kao suvišnog ili neprimernog onoga što maloletnik misli i oseća, te ne postoje univerzalna pravila, već sve zavisi od individualnog slučaja.

V. PARTICIPACIJA MALOLETNIKA I PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Evropski sud za ljudska prava sa sedištem u Strazburu nije institucija koja se prevashodno bavi pravima i položajem maloletnih lica. No, kada je reč o poštovanju prava na participaciju, na pravično suđenje, o zaštiti prava na ličnu slobodu i sličnom, ovaj sud beleži značajan broj presuda u maloletničkim predmetima, pa se njegova praksa ne sme zanemariti kada se proučava položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela u aktuelnom trenutku.

Slučajevi koji slede ilustruju ključne probleme koji utiču na poštovanje prava na pravično suđenje kada su u pitanju maloletni učinioci krivičnih dela.

V. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva

U dobro poznatom i često razmatranom slučaju V. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva,¹ Evropski sud za ljudska prava je konstatovao da jeste došlo do povređivanja prava maloletnika na pravično suđenje. Reč je bila pre svega o nemogućnosti maloletnika da aktivno participiraju u krivičnom postupku, što je moglo uticati na ispravnost odluke o sankciji.

Naime, protiv dva dečaka je vođen krivični postupak zbog brutalnog ubistva. Oni su iz jednog tržnog centra oteli dvogodišnje dete koje su potom pretukli do smrti, ostavivši na kraju telo na železničkim šinama kako bi ga pregazio voz. Zbog ozbiljnosti krivičnog dela, a u skladu sa propisima u Ujedinjenom Kraljevstvu, postupak se morao voditi pred sudom opšte nadležnosti (Crown Court), a ne pred posebnim sudom za maloletnike (Youth Court).

Razume se da je ovaj stravični događaj privukao ogromnu pažnju i izazvao izuzetnu ogorčenost široke javnosti. No, predstavka podneta Evropskom sudu za ljudska prava se odnosila na to što je krivični postupak pred sudom u Ujedinjenom Kraljevstvu vođen na zastrašujuć i nerazumljiv način, uz učešće javnosti u dupke punoj sudnici, ne uzimajući u obzir veoma mlad uzrast okrivljenih i njihovo pravo da aktivno sudeluju u postupku. Ispred suda je tokom sudećih dana bilo mnoštvo

¹ V. v. The United Kingdom, App. No. 24888/94 (1999.), T. v. The United Kingdom, App. No. 24724/94 (1999.).

novinara i fotografa, a neki građani iz okupljene mase su bili agresivni prema okrivljenima. Osim toga, i pored preduzimanja određenih mera od strane nadležnih u Ujedinjenom Kraljevstvu, dečaci zapravo nisu dobili neophodna objašnjenja i upućivanja u veoma kompleksne procedure koje su se odvijale.

Istini za volju, bilo je određenih modifikacija u odnosu na standardno suđenje, utoliko što su uz okrivljene bili njihovi roditelji i socijalni radnici, te što su suđenja trajala nešto kraće no što je to uobičajeno i što se pravilo više pauza. Maloletnicima je pre suđenja ukratko objašnjeno kako se odvija sudski postupak i šta je njegov cilj. Sudija je takođe prekidao postupak u svakom momentu u kome bi procenio da maloletnici više nisu u stanju da prate suđenje.

I pored modifikacija, Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da je u ovom slučaju došlo do povrede prava na pravično suđenje. Dakle, bez obzira na veliko interesovanje javnosti i na ozbiljnost krivičnog dela za koje se sudilo, nacionalno pravosuđe je bilo dužno da onemogućí uskraćivanje prava dvojici dečaka i da se postara da oni što bolje razumeju procedure u kojima se odlučivalo o njihovim pravima. Brutalnost zločina nije smela uticati da se ne uzme u obzir to da su dečaci bili veoma mladi i da su kao takvi imali pravo na specifičan režim kakav primenjuju posebni maloletnički sudovi.

Ovaj slučaj ukazuje na to da pravo maloletnika na participaciju nije ispoštovano samim tim što su preduzeti određeni koraci radi prilagođavanja standardne procedure potrebama i kapacitetima maloletnika. Naime, sud u ovom slučaju jeste vodio računa o posebnoj ranjivosti dece, te je zato nastojao da postupak za odrasle prilagodi deci. No, i pored toga nije se vodilo računa o tome da li su maloletnici zaista mogli neometano da prate tok postupka. Paradoksalno, ispostavilo se da su neka prilagođavanja čak doprinela većem zastrašivanju maloletnika. Na primer, to što su se nalazili na izdignutom postolju, kako bi i pored niskog rasta mogli da prate sve što se dešava u sudnici, doprinosilo je osećaju izloženosti tuđim pogledima i ranjivosti. Isto tako, pokazalo se da je maloletni V. bio veoma uznemiren i da je suđenje podnosio samo zahvaljujući tome što se "isključivao" tako što je brojao u sebi i iscertavao zamišljene figure vrhom cipele. Jasno je da je u ovakvim okolnostima bila isključena svaka mogućnost njegovog aktivnog učestvovanja u postupku, bez obzira na to što je bio fizički prisutan i što mu je obezbeđena stručna odbrana. Takođe, nacionalni sud nije uzeo u obzir mišljenje jednog od psihijatarata koji je procenio da je jedan od dečaka po svojoj intelektualnoj i duhovnoj zrelosti bio na nivou deteta od deset godina.

Slučaj V. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva zato otvara neka veoma bitna pitanja i plastično ilustruje to da postoji bitna razlika između informisanja i suštinskog upućivanja maloletnika u smisao krivičnog postupka. Jedno je davanje informacija i ovu obavezu pravosudni sistem može jednostavno da ispoštuje time što će odrediti ko, kada i na koji način treba maloletnika formalno da uputi u detalje postupka i posledice koje iz postupka mogu da proizađu. Međutim, sasvim druga problematika je da li maloletnik može da razume smisao svega onoga što mu se saopštava. Zato bi trebalo da postoje i određeni mehanizmi putem čije primene bi se proveravalo u kojoj meri je ono što je rečeno zaista i doprlo do svesti deteta.

U protivnom, samo deklamovanje o procedurama nema nikakvog smisla. Štaviše, bombardovanje informacijama može da deluje i zastrašujuće.

Ovaj slučaj takođe ukazuje na to da je neretko potrebno utvrditi da li je maloletnik procesno sposoban. Pri tome procesnu sposobnost ne možemo isključivo vezivati za određeni starosni uzrast i duševno zdravlje maloletnika, kako se to najčešće čini u uporednom pravu, niti za činjenicu da maloletnik uglavnom razume socijalni i vrednosni smisao dešavanja oko sebe. Potrebno je da se utvrdi da li dete stvarno shvata smisao krivičnog postupka, posledice koje iz njega mogu da proizađu i svoju ulogu u svemu tome. Zato je u mnogim državama pravilo da maloletnike u krivičnom postupku zastupaju branioci (Austrija, Nemačka, Grčka i Srbija), u kom slučaju se obično zahteva da to budu advokati posebno obučeni za rad sa maloletnicima, sa suštinskim poznavanjem oblasti psihologije, pedagogije i prava deteta.

Kada je reč o procesnoj sposobnosti, veoma je ilustrativan i više decenija se citira slučaj Dusky protiv SAD.² Ovaj slučaj se ne odnosi na maloletnike, ali dobro osvetljava problematiku procesne sposobnosti u krivičnom postupku. Tako je Dusky, star 33 godine, 1960. godine bio optužen da je saučestvovao u silovanju i kidnapovanju jedne maloletne devojke. Posle hapšenja Dusky je poslat na psihijatrijsko posmatranje, gde je utvrđeno da on zapravo nije sposoban da shvati smisao krivičnog postupka, niti da učestvuje u sopstvenoj odbrani, s obzirom da je očigledno manifestovao znake duševne bolesti. Ipak, Dusky je bio u stanju da koliko-toliko smisljeno govori o kritičnom događaju, a bio je i orijentisan u prostoru i vremenu. Zato je sud smatrao da on jeste procesno sposoban, te ga je, nakon sprovođenja redovnog postupka, osudio na 45 godina zatvora. Kasnije je ova odluka preispitivana pred Vrhovnim sudom SAD. Presuda Vrhovnog suda SAD u ovom slučaju je veoma značajna, jer je njome ustanovljen minimum kompetencija koje nužno podrazumeva procesna sposobnost. Tako okrivljeni treba da raspolaže dovoljnim mentalnim kapacitetima da može da se smisljeno konsultuje sa svojim braniocem i da razume ono što mu ovaj saopštava, te treba da bude u stanju da razume faktički i pravni smisao postupka u kome učestvuje. Kako Dusky nije raspolagao takvim sposobnostima, to je suđenje moralo biti ponovljeno. Po analogiji možemo zaključiti da nije dovoljno samo da se utvrdi da je maloletnik zreo koliko i njegovi vršnjaci i da je u principu sposoban da razume dešavanja oko sebe. Razume se da je u protivnom potrebno preduzimanje specifičnog postupka i angažovanje lica koje će na stručan način zastupati interese maloletnika.

Takođe slučaj V. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva otvara i pitanje nadležnosti posebnih sudova za procesuiranje maloletnika. Naime, pravo maloletnika na participaciju ne bi smelo da zavisi od težine delikta i visine zaprećene kazne. Suprotno tome, u ovom slučaju je, zbog monstruoznosti zločina, postupao sud opšte nadležnosti, što je suštinski dovelo u pitanje ravnopravan položaj maloletnika. Bez obzira na opasnost delikta, maloletnici imaju posebne potrebe, što iziskuje i procesuiranje na bitno drugačiji način, te delimična prilagođavanja standardnog krivičnog postupka verovatno ipak neće biti adekvatna solucija.

² Dusky v. United states, 362 U.S. 402 (1960.).

Adamkiewicz protiv Poljske

U slučaju Adamkiewicz protiv Poljske,³ sud je takođe utvrdio da je došlo do uskraćivanja prava na pravično suđenje, jer je participiranje maloletnika bilo dovedeno u pitanje time što mu je uskraćeno pravo na konsultovanje sa advokatom.

Naime, petnaestogodišnjak je bio uhapšen zbog sumnje da je ubio dečaka starog dvanaest godina. On je u policiji najpre negirao svoju krivicu, da bi posle pet sati neprekidnog saslušavanja priznao da je konopcem zadavio dete. Posle priznanja, postavljen mu je branilac po službenoj dužnosti, pa je smešten u ustanovu za decu gde je nadalje boravio. Branilac je u tri navrata bezuspešno pokušavao da se susretne sa svojim branjenikom koji je u međuvremenu ponovio prvobitno priznanje i pred sudom. Posle šest nedelja, branilac se konačno prvi put video sa dečakom i poučio ga da može da se brani ćutanjem, što je Adamkiewicz nadalje i činio.

Dečaku je izrečena sankcija upućivanja u posebnu ustanovu u trajanju od šest godina, a braniočeva žalba koja se odnosila na manjkavosti postupka je odbijena od strane nacionalnog suda, sa obrazloženjem da odluka nije bila zasnovana samo na priznanju, već i na drugim dokazima.

Evropski sud za ljudska prava je ocenio da je ovakvim postupanjem povređeno maloletnikovo pravo na participaciju, te da nadležni u Poljskoj nisu vodili računa o najboljem interesu maloletnika, niti o ukupnim kapacitetima i uzrastu maloletnika koji su mogli bitno uticati na njegove mogućnosti da se stara o svojim interesima.

Ovaj predmet je tako ukazao na neke bitne aspekte položaja maloletnika. Prvo, postavilo se pitanje kako zaštititi maloletnika od samoinkriminisanja, ukoliko je vrlo moguće da on ne razume značaj pojedinih radnji koje preduzima, pa tako ni značaj priznanja. Drugo, pojavio se problem posebne obučenosti onih koji postupaju sa maloletnikom. Naime, ova lica u slučaju postupanja sa maloletnicima ne bi smela da koriste sve one tehnike koje primenjuju pri radu sa odraslima. Primenjivanje nekih taktika koje "podstiču" priznanje može biti krajnje neprimerno kada su u pitanju maloletnici. Treba imati u vidu to da deca mogu biti lako zastrašena. Takođe, u situaciji kada se nalaze van svojih kuća i okruženi nepoznatim licima, maloletnici mogu i bez mnogo razmišljanja popustiti pod različitim pritiscima iz proste želje da što pre odu svojim kućama. Jasno je da maloletnicima nije svojstveno razmišljanje o dugoročnim posledicama određenih postupaka. Zato je neophodno da maloletnik bude zastupan od strane stručnog lica već pri preduzimanju prve zvanične radnje.

S. C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva

Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da maloletniku nije omogućeno da učestvuje u krivičnom postupku i u slučaju S. C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva.⁴ Ovde je bila reč o jedanaestogodišnjem dečaku koji je okrivljen da je, u saizvršilaštvu sa drugim dečakom, pokušao razbojništvo. Dečaci su pokušali da

³ Adamkiewicz v. Poland, App. No. 54729/00 (2010.).

⁴ S. C. v. The United Kingdom, App. No. 60958/00 (2004.).

od starije gospođe otmu tašnu, ali je ona pri guranju sa maloletnicima pala i polomila ruku.

Maloletnom S. C. je suđeno u sudu nadležnom za odrasle i izrečena je sankcija upućivanja u zatvorenu ustanovu u trajanju od dve i po godine, s obzirom da dečaku ovo nije bio prvi sukob sa zakonom. Dečak se požalio da nije razumeo procedure, čemu u prilog govori to što je neposredno po izricanju sankcije mislio da je sve završeno i da će sa svojim hraniteljem moći da ide kući, te to što su dva stručnjaka neposredno pre suđenja procenila da dečak ne raspolaže dovoljnim intelektualnim kapacitetima za razumevanje sudskih procedura.

Evropski sud je utvrdio da je u ovom slučaju došlo do povrede prava na pravično suđenje, te da je postupak trebalo da se vodi pred specijalizovanim sudom koji bi pre svega vodio računa o najboljem interesu deteta i čije bi postupanje bilo usklađeno sa kapacitetima ovako mladog maloletnika i realno dostignutim stepenom zrelosti i razvoja.

Slučaj takođe ukazuje na moguće postojanje predrasuda kada su u pitanju maloletnici koji su od ranije poznati kao izvršioци krivičnih dela. Dešava se da u takvim slučajevima nadležni neargumentovano polaze od pretpostavke da maloletnik koji se već susretao sa policijom i sudom zna dovoljno o procedurama. Naprotiv, jedna opsežna studija ukazuje na to da deca koja su već kršila zakon upravo mogu biti veoma nepoverljiva prema zvaničnicima i braniocima, te da usled toga mogu zatajiti čak i okolnosti koje bi im išle u prilog (Schmidt et al., 2003.). Staviše, pokazalo se da je nepoverljivost prema državnim strukturama utoliko veća ukoliko je maloletnik češće bio u kontaktu sa sudom (Schmidt et al., 2003.).

VI. PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE I SANKCIONISANJE ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA

Osim slučajeva koje smo upravo prikazali i koji se odnose na krivični postupak, moguće je da pravo maloletnika na participaciju bude ugroženo i u drugim postupcima u kojima se raspravlja o kršenju pojedinih pravila od strane maloletnika. Naime, u jednom broju zemalja, postoji mogućnost da maloletnici odgovaraju i za antisocijalno ponašanje. To je slučaj u Bugarskoj, Engleskoj i Velsu, Škotskoj i nekim drugim zemaljama. Ovde su u pitanju društveno nepodobna ponašanja dece, poput pijančenja, skitanja i vandalizma. U takvim okolnostima maloletnici takođe mogu biti lišeni slobode, a mogu im biti izrečene i sankcije koje u velikoj meri podsećaju na krivične sankcije. No, s obzirom da ovde formalno gledano nije reč o krivičnom postupku (Guinhard, 2005: 719), maloletnici mogu biti lišeni određenih proceduralnih garancija i prava na učestvovanje u postupku, sa argumentacijom da nije u pitanju tako «ozbiljan» postupak, jer nije reč o utvrđivanju odgovornosti za krivično delo (A. and others v. Bulgaria, App. No. 51776/08, Eur. Ct. H. R (2011.).

Da bi se ovakve situacije predupredile, neophodno je da se između krivičnog i administrativnih postupaka ne pravi strogo formalna razlika, već da se prevashodno

imaju u vidu svrha i priroda ovih postupaka. Tako bi u svim onim slučajevima gde maloletnicima mogu da budu izrečene krivične sankcije i gde se radi o njihovom protivpravnom ponašanju, a gde nije u pitanju građanskopravni odnos, maloletnici morali uživati sva ona prava koja i inače pripadaju okrivljenima (Mole i Harby, 2006.). Dakle, ne bi trebalo da bude presudno u kakvom postupku se odlučuje o pravima maloletnika, već da se uzme u obzir da li su mere koje proizlaze iz postupka u suštini usmerene ka budućem odvratanju od kriminalnog ponašanja (Mole i Harby, 2006.).

VII. MOGUĆI NAČINI UNAPREĐIVANJA POLOŽAJA MALOLETNIKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Pošto smo definisali probleme koji mogu uticati na mogućnost maloletnika da aktivno učestvuju u krivičnom postupku i da štite svoje interese, potrebno je da sagledamo eventualna rešenja za prevazilaženje ovog problema.

Prvo, da bi se omogućilo stvarno učestvovanje maloletnika u krivičnom postupku u kome se ustanovljava njihova krivična odgovornost potrebno je da se onemogućí vođenje krivičnog postupka prema sasvim mladim prestupnicima. Naime, bez obzira na volju i nastojanje nadležnih da maloletnicima objasne sve pojedinosti krivičnog postupka, to prosto neće biti moguće kada je reč o maloj deci. U tom smislu treba imati u vidu i preporuke međunarodnih dokumenta koji sugerišu da će se voditi računa da se starosni cenzus za krivičnu odgovornost ne postavlja na suviše niske granice. Tako Standardna minimalna pravila UN o maloletničkom pravosuđu (Pekinška pravila, 1985. godina) sugerišu da u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost ta granica ne treba da se vezuje za suviše rani uzrast, imajući u vidu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost (pravilo broj 4.). No, i pored toga treba imati u vidu da je minimalni uzrast za krivičnu odgovornost i dalje veoma nizak u pojedinim zemljama. Tako su u većini država u SAD deca starija od 10 godina krivično odgovorna, što važi i za Englesku i Vels, te Švajcarsku i Novi Zeland, dok su u Portugalu, Turskoj, Holandiji i Kanadi deca krivično odgovorna počev od 12 godina (Tonry i Chambers, 2012: 878,878). Cenzus koji bi se mogao smatrati opšteprihvatljivim ipak ne bi trebalo da bude niži od 14 godina, tako da u zemljama poput Austrije, Bugarske, Nemačke, Italije, Japana, Španije i Srbije deca ne mogu biti krivično odgovorna ukoliko su u vreme izvršenja krivičnog dela mlađa od 14 godina (Tonry i Chambers, 2012.). Decom koja su ispod određenog minimalnog uzrasta, a koja vrše protivpravna ponašanja trebalo bi da se bavi sistem socijalne zaštite ili druge pogodne strukture, s obzirom da involviranje ovako male dece u krivični postupak ne bi moglo imati nikakvog povoljnog efekta. Postoje drugi oblici reagovanja na poremećaje ponašanja dece, kao što su različiti oblici saradnje sa njihovim porodicama, porodična terapija, mere koje se sprovode u lokalnoj zajednici i slično.

Sa druge strane, s obzirom da se period sazrevanja ne može ograničiti nekim objektivnim rokovima, potrebno je da se omogućí primenjivanje posebnih pravila

za maloletnike na nešto širi krug lica. Tu pre svega mislimo na mlađe punoletnike, a to su na primer u Srbiji lica do 21 godine. Naime, period adolescencije odlikuju individualne osobenosti, kulturne i porodične prilike, te u tom smislu svi maloletnici ne postaju zreli u jednakim vremenskim razmacima. Tako će u nekim slučajevima, biti potrebno da se i mladićima i devojkama koji deluju veoma zrelo pruži posebna pomoć i zaštita.

Drugo, da bi maloletnici zaista mogli aktivno da učestvuju u postupku, treba ih podrobno informisati o prirodi i specifičnostima krivičnog postupka. Pri tome to treba učiniti na način koji je njima prijemčiv. Ukoliko se ne postupa na ovaj način, to može da nosi nesagledive posledice. Naime, maloletnici krivični postupak mogu doživeti kao retributivni mehanizam i sredstvo odmazde. To bi moglo onemogućiti sagledavanje sopstvene odgovornosti, društvene štetnosti i opasnosti kriminalnog ponašanja. Takav postupak, čiji smisao maloletncima nije blizak, ne bi mogao biti uvod u buduću resocijalizaciju i rehabilitaciju.

Treće, treba insistirati na poštovanju načela zakonitosti pri postupanju sa maloletnim licima. Naime, ukoliko se maloletnici kažnjavaju na osnovu procedura koje nisu jasno omeđene zakonima i ako im se sankcije izriču na osnovu nečijih arbitrarnih odluka, onda takav sistem ne odgovara nijednoj državi koja se zasniva na vladavini prava. U takvom sistemu, u kome maloletnik nije zaštićen, ne može se ni očekivati da se on ubuduće vlada u duhu zakona. Uopšte, da bi građani postupanje suda doživljavali kao pravično, neophodno je da im se omogući da participiraju u postupku, i to ne kako bilo, već na način da zaista steknu utisak da je njihovo mišljenje uzeto u obzir, pa čak iako krajnja odluka nije po njihovoj volji (Brems i Lavrysen, 2013: 181).

Četvrto, da bi maloletnici aktivno učestvovali u postupku, te ispoljili svoje lične potrebe koje će bitno uticati na izbor sankcije, potrebno je da sa njima sarađuju specijalno obučeni stručnjaci. Zato je izuzetno bitno da se radi na edukaciji policajaca, tužilaca, sudija i socijalnih radnika. Osim što bi ova lica trebalo da poznaju dokumente koji uređuju pravni položaj deteta u sukobu sa zakonom, neophodno je da oni budu upućeni i u osnove pedagogije i psihologije. Iznad svega, bitno je da su u pitanju stručnjaci koji imaju afinitete za rad sa decom, kao i lične kvalitete za ovako odgovoran posao.

Peto, primereno rešenje bi moralo podrazumevati primenu uprošćenih procedura. Naime, bez obzira na to sa koliko revnosti i volje se pristupi objašnjavanju sudskih procedura, realno je očekivati da dete ipak neće biti u mogućnosti da u potpunosti uđe u suštinu postupka. Logično je da ni odrasli prestupnici ne uspevaju da spoznaju sve pojedinosti procedure, jednostavno zato što nisu eksperti za tu oblast. Stoga bi najprimerenije bilo da se sve formalnosti u kojima maloletnik učestvuje svedu na najjednostavnije oblike. Takođe, sam način na koji se suđenje odvija ne bi trebalo da bude zastrašujućeg karaktera. U tom smislu je neprimereno suđenje sa mnogobrojnom porotom, ili neograničeno prisustvovanje medija u sudskoj zgradi i sudnici.

Šesto, ne treba gubiti iz vida da se dete i tokom trajanja sudskog postupka nalazi u razvojnoj fazi i da neprimereno postupanje može imati traumatične

posledice. Zato je dobro došlo konsultovanje psihologa, psihijatra i drugih stručnjaka za decu. Pri tome, ovi stručnjaci ne bi trebalo da svojim mišljenjem samo opravdavaju postupke suda. Odnosno, mišljenje stručnjaka ne bi trebalo da služi samo kao pokriće za sud, javnog tužioca i policiju da je dete dovoljno zrelo da se sa njim postupa na određeni način. Naprotiv, ove stručnjake bi trebalo konsultovati o tome kako postupiti na način koji će deci naneti najmanje štete. Zapravo, idealno bi bilo kada bi se suštinski vodilo računa o interesima dece, a ne samo o formalnom poštovanju njihovih prava.

VIII. ZAKLJUČAK

Međunarodni dokumenti insistiraju na tome da maloletnik ne može biti sveden tek na lice kome se kao pasivnom subjektu pruža zaštita. No, teško je naći ravnotežu između različitih ciljeva koje treba ostvariti krivičnim postupkom. Sa jedne strane maloletnik treba da iznese svoje mišljenje, ali sa druge strane treba i da poštuje volju onih koji su stariji i koji više znaju. Takođe, maloletniku treba pružiti pomoć i podršku, ali istovremeno treba sprečiti i sankcionisati nedozvoljeno ponašanje.

Rešenje stoga treba tražiti u modifikovanju pravila standardnog krivičnog postupka. Dok je u slučaju odraslih okrivljenih akcentat na procesnim garancijama koje onemogućavaju da nevinno lice bude osuđeno, u slučaju maloletnih prestupnika pored toga pažnju treba usmeriti i na mehanizme koji onemogućavaju traumatizovanje maloletnika. Zato krivični postupak prema maloletnicima ne mora nužno da se odvija po strogo stukturiranim procedurama. Ipak, to ne može biti opravdanje za nepoštovanje pretpostavke nevinosti i za uskraćivanje prava na odbranu.

Maloletnici treba da budu aktivni učesnici krivičnog postupka u kome se odlučuje o njihovoj odgovornosti i o sankciji, ali istovremeno zaslužuju i da budu posebno zaštićeni zato što još uvek nisu sposobni da se samostalno staraju o svom najboljem interesu. Stoga je ograničavanje, ili čak uskraćivanje, prava na aktivno sudelovanje u postupku opravdano samo u onim slučajevima u kojima bi se takvo sudelovanje direktno kosilo sa načelom najboljeg interesa deteta.

Literatura:

BREMS, Eva (2005.). *Conflicting Human Rights: An Exploration in the Context of the Right to a Fair Trial in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. *Human Rights Quarterly*, 27(1), 294-326.

BREMS, Eva i LAVRYSEN, Laurens (2013.). *Procedural Justice in Human Rights Adjudication: The European Court of Human Rights*. *Human Rights Quarterly*, 35(1), 176-200.

CASHMORE, Judy (2002.). *Promoting the participation of children and young people in care*, *Child Abuse and Neglect*, 26(8), 837-47.

- COLE, George i SMITH, Christopher (2007.). *The American system of criminal justice* (Belmont: Thomson/Wadsworth).
- DETRICK, Sharon (1999.). *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child* (The Hague: Kluwer Law International).
- ELROD, Preston i RYDER, Scott (2011.). *Juvenile Justice: A Social, Historical and Legal Perspective* (Ontario: Jones and Bartlett Publishers International).
- ERIKSON, Erik (1950.). *Childhood and Society* (New York: W.W. Norton and Company Inc).
- FANEGO, Coral (2012.). Initial Approach to the Right to a Fair Trial and to the Demands of Article 6.1 ECHR, in Particular, the Right of Access to a Court (Article 6 ECHR). In *Europe of Rights: A Compendium on the European Convention of Human Rights*, J. Roca and P. Santolaya (eds.) (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers).
- GUINCHARD, Audrey (2005.). Fixing the Boundaries of the Concept of Crime: The Challenge for Human Rights. *The International and Comparative Law Quarterly*, 54(3), 719-734.
- HART, Roger (1992.). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship* (Florence: UNICEF International Child Development Centre).
- JANS, Marc (2004.). Children as Citizens: Towards a Contemporary Notion of Child Participation. *Childhood*, 11(1), 27-44.
- JUNGER-TAS, Josine (2006.). Trends in International Juvenile Justice: What Conclusion Can Be Drawn?. In *International Handbook of Juvenile Justice*, J. Junger-Tas and S. Decker (eds.) (New York: Springer).
- KAIME, Thoko (2011.). *The Convention on the Rights of the Child: A Cultural Legitimacy Critique* (Amsterdam: Europe Law Publishing).
- KILKELLY, Ursula (2001.). The Best of Both Worlds for Children's Rights? Interpreting the European Convention on Human Rights in the Light of the UN Convention on the Rights of the Child. *Human Rights Quarterly*, 23(2), 308-326.
- LANSDOWN, Gerison (1995.). *Taking Part: Children's Participation in Decision Making* (London: Institute for Public Policy Research).
- LOUCAIDES, Loukis (2007.). *The European Convention on Human Rights* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers).
- LURIE, Jim i TJELFLAAT, Torill (2012.). Children's Rights and the UN Convention on the Rights of the Child: Monitoring and Implementation in Norway. *Dialogue in Praxis*, 14(1), 41-56.
- MAHONEY, Paul (2004.). Right To a Fair Trial in Criminal Matters under Article 6 E.C.H.R. *Judicial Studies Institute Journal*, 4(2), 107-129.
- MOLE, Naula i HARBY, Catharina (2006.). *A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights* (Strasbourg: Council of Europe).
- MOWER, Glenn (1997.). *The Convention on The Rights of The Child* (Westport: Greenwood Press).
- PERCY-SMITH, Barry i THOMAS, Nigel (2010.). *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice* (Oxon: Routledge).

PLATT, Anthony (1969.). *The Child Savers: The Invention of Delinquency* (Chicago: The University of Chicago Press).

ROBERSON, Cliff (2011.). *Juvenile Justice: Theory and Practice* (Boca Raton: CRC Press).

ROSENHEIM, Margaret, ET AL. (2002.). *A Century of Juvenile Justice* (Chicago: The University of Chicago Press).

SCHMIDT, Melinda, ET AL. (2003.). Effectiveness of Participation as a Defendant: The Attorney– Juvenile Client Relationship. *Behavioral Sciences and the Law*, 21(2), 175–198.

SPALL, Pamela, ET AL. (1998.). *Having a Say: A Report on the Giving a Voice Project, About Children and Young People Participating in Processes and Decisions which Relate to Their Care and Wellbeing* (Sydney: NSW Child Protection Council)

STERN, Rebecca (2006.). *The Child's Right to Participation – Reality or Rhetoric?* (Uppsala: Uppsala University).

TONRY, Michael i CHAMBERS, Colleen (2012.). Juvenile Justice Cross-Nationally Considered. In *The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice*, B. Feld and D. Bishop (eds.) (Oxford: Oxford University Press), 871-888.

VAGHRI, Ziba, ET AL. (2011.). CRC General Comment 7 Indicators Framework: A Tool for Monitoring the Implementation of Child Rights in Early Childhood. *Journal of Human Rights*, 10(2), 178-188.

VERHELLEN, Eugeen (2006.). *Convention on the Rights of the Child: Background, Motivation, Strategies, Main themes* (Garant Publishers: Antwerp-Apeldoorn).

VERHEYDE, Mieke (2006.). Article 28-The Right to Education. In *A Commentary on The United Nations Convention on the Rights of the Child*, A. Alen, et al. (eds.) (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers).

VRANJEŠEVIĆ, Jelena (2006.). Razvojno-psihološki aspekti Konvencije o pravima deteta, *Pedagogija*, 61(4), 469-478.

VUČKOVIĆ ŠAHOVIĆ, Nevena (2011.). *Prava deteta u međunarodnim dokumentima* (Beograd: Zaštitnik građana i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti).

JUVENILE JUSTICE IN EUROPE AND JUVENILES AS ACTIVE PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Article 6 of the European Convention on Human Rights guarantees the right to a fair trial, whereas Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child establishes the right of juveniles to receive information on matters affecting them and to freely express their views. In that way, these two international documents establish the right of juveniles to participation, which is very important for the development of the feeling of self-esteem in children and for the recognition of personal dignity of youngsters. However, psychological and physical characteristics of children, their limited capacity to articulate their own views, so as the unwillingness of other participants in the criminal proceedings to acknowledge juvenile's will, could significantly affect the right of a juvenile to a fair trial and participation. Analysing the said international documents and cases from the European Court of Human Rights' practice, this paper therefore aims at pointing to the problems which impede active participation of juvenile offenders in criminal proceedings, and also to the ways of overcoming these problems. The author concludes that it is, among others, necessary to educate all official stakeholders within the system of juvenile justice about the special needs and rights of children as subjects with the right to self-determination.

Keywords: minors, *criminal procedure*, *participation*